

‘ÜSTÜNLER’İN ÖFKESİ

Muhammed Sevim

Türkiye’de Kemalist ve/veya Ulusalıcı olarak tanımlanan ve kendilerini ülkenin kurucusu ve yegane sahibi olarak nitelendiren insanlar, bugüne kadar yapageldikleri Batılılaşma vurgusuna rağmen demokrasi, insan hakları, hukuk devleti ve eşitlik gibi kavramları bir türlü içselleştiremediler ve bunlara yönelik diğer gruplardan gelen talepleri de görmezden geldiler. Nietzsche, bu değerler ile bunları elde etmeye yönelik ortaya konan mücadeleyi “köle ahlakı” olarak küçümser ve karşısına “efendi ahlakı” olarak tanımladığı aristokrasiyi ve onların değerlerini koyar[1]. Onun bu yaklaşımının Türkiye’deki “üstünler”in bilinçaltını da yansıttığını düşünüyorum. Bu bağlamda önce Nietzsche’nin sözkonusu yaklaşımını tartışacağım, akabinde Wendy Brown’ın Nietzsche’nin bu yaklaşımına getirdiği eleştiri üzerinden Türkiye’deki “üstünler”in tutumlarını irdelemeye çalışacağım.

Ahlakın Soykütüğü (On the Genealogy of Morality) adlı eserinde Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900), ahlakın ortaya çıkışını incelerken iyi-kötü (good-bad)[2] ve iyi-fena (good-evil) kavramları üzerinden, temel olarak “efendi

ahlakı”(master morality) ve “köle ahlakı” (slave morality) karşıtlığı bağlamında bir tarih okuması yapar. Ona göre “iyi” hükmü, kendilerine iyilik gösterilenden çıkmamıştır. Tersine bu, “iyiler”in kendisinden, yani soylu, güçlü, üstün ve asil ruhlu olanların kendilerini ve eylemlerini sıradan, adi ruhlu ve avami (plebian) olana karşı iyi ve birinci sınıf olarak görmesi ve adlandırmasıyla ortaya çıkmıştır. Nietzsche’ye göre, efendiler isimlendirme ayrıcalığına sahiptir ve bu, hükmedenlerin iktidarının bir dışavurumu şeklinde dilin kökeninde kendini gösterir. Dolayısıyla “iyi” ve onun antitezi olan “kötü”nün kökeni, değer yaratma ve değerlere ad verme ayrıcalığına sahip olan asillerin ve efendilerin “aşağı” (blow) olanla devam edegelen üstünlük ilişkisidir. Nietzsche, aristokratik anlayış açısından iyi-kötü ayrımında, “asil olan”ın karşıtı olarak sıradan ve alelade olanın “kötü” kabul edildiğini belirtir ve bunun bir aşağılama ve kin içermediğini savunur. Çünkü ona göre efendi “iyi”yi tanımlamak için bir “kötü”ye ihtiyaç duymaz ve ötekine karşı kayıtsızdır.

Öte yandan güçsüz ve aşağı olanlar bir hınç (ressentiment) ve intikam duygusuyla

anlamları tamamen değiştirmiş, “iyi”nin karşısına “fena”yı (İngilizce “evil”, Almanca “böse”) koymuş ve iyiyi bu fena üzerinden tanımlamışlardır. Bir başka ifadeyle, bu hınç duygusuyla köle, kendisini iyi olarak nitelendirmek için bir başkasını fena olarak tanımlamaya ihtiyaç duymuştur. Ona göre, zayıflar çektikleri acılardan sorumlu tuttıkları güçlülere karşı öfkeliydiler; böylece, gücün ve güçlünün kötülendiği ve zayıflığın iyi olarak yüceltildiği yeni bir değer sistemi icat ettiler. Nietzsche'ye göre değerlerin bu şekilde tersine çevrilmesi, yani ahlakta kölelerin başkaldırısı Yahudilerle başlamıştır[3]. Güçlülerin, efendilerin ve asillerin karşısında herhangi bir güce sahip olmayan aciz bir halk olarak Yahudiler, aristokrat değerleri (iyi, asil, güçlü, güzel, mutlu, kutsanmış) [4] reddetmiş, onu bir nefretle ve kurnazlıkla tersine çevirmiş ve bir “köle ahlakı” yaratmışlardır. Bu açıdan Nietzsche'ye göre “köle ahlakı”, “efendi ahlakı”nın tersine edilgen ve reaksiyonerdir. Bu ahlaka göre, “yalnızca acı çekenler, yoksullar, güçsüzler, aşağı tabakadakiler iyidir; ıstırap çekenler, mahrumlar, hastalar ve çirkinler dindar olanlardır ve kurtuluş yalnız onlarıdır. Buna karşılık zengin, asil ve güçlüler ise kötü, zalim, şehvetli, doyumsuz ve imansızdır ve ebediyen sefil ve lanetli olarak kalacaklardır.” Buradan hareketle Nietzsche, “köle ahlakı”nın ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasında genel olarak çileci dinlerin ve ruhban sınıfının, özelde ise Yahudi-Hristiyan geleneğinin rolü olduğunu söyler.

Nietzsche'ye göre bu aslında sürünün kendini koruma içgüdüsüdür (herd instinct). Gücü ve güç istencini savunurken

Nietzsche şöyle der: “Kuzuların büyük yırtıcı kuşlara kin beslemesinde garipsenecek bir şey yok; ama bu, küçük kuzuları kaçırdıklarından dolayı büyük yırtıcı kuşları suçlamak için bir neden değildir.” Güçten, kendini güç olarak ifade etmemesini, alaşağı etmek, ezmek, efendi olmak, düşmanlara, direniş ve zaferlere susamak arzusuna sahip olmamasını istemek saçmadır, gücün doğasına terstir. Bu, güçlünün zayıf olmakta, yırtıcı kuşların da kuzu olmakta özgür olduğunu savunmaktır. Ona göre, mazlumlar ve mağluplar, acizliğin kinci kurnazlığıyla birbirlerine bu şerir (evil) insanlardan farklı, iyi birer insan olmayı salıqlarlar. Onlar iyi insanı, tecavüz etmeyen, kimseye zarar vermeyen, saldırmayan, misilleme yapmayan, intikam almayı Allah'a bırakan, her türlü kötülükten sakınan ve hayattan çok az şey talep eden kimse olarak tanımlarlar; tıpkı sabırlı, alçakgönüllü, dürüst ve adil olan kendileri gibi. Nietzsche alaycı bir üslupla devam eder: “Bu ‘iyi insanlar’ biz ‘adiliz’ derler; talep ettikleri şey ceza değil ama ‘adaletin zaferi’dir. Düşmanlarından değil, ‘adaletsizlikten’, ‘tanrısızlıktan’ nefret ederler. İnadıkları ve umdukları şey intikam değil, Tanrı'nın, adil Tanrı'nın, tanrısızlar üzerindeki zaferidir.”

Nietzsche'ye kulak verince, tüm aristokratların, efendilerin, güç sahiplerinin ve statükonun yılmaz savunucularının hep bir ağızdan konuştuğunu duyar gibi oluruz. Aslında onların ahlakını “efendi ahlakı” olarak yüceltirken bu sınıfın bilinçaltını da açığa vurur. Türkiye’de iyiye ve erdeme dair ne varsa bunu belirleme hakkı “üstünler”indir. Sözelimi, Türkiye’nin “üstünler”i ilerlemecidir, aydıındır,

modernidir; öteki ise takunyalı, örümcek kafalı ve mürteci. Kürtçe diye bir dil yoktur, olsa olsa o henüz evrimini tamamlayamamış bir Türkçe'dir. Kendilerinin dünya görüşü çağdaştır. Aslında 1930 ve 40'ların faşizmini bir nostalji olarak yaşarken ötekinin dünya görüşünü ve inancını çağdışı olarak nitelendirirler. Tek adam rejimine methiyeler dizerken demokrasiye ve çoğulculuğa burun kıvrırılar. Kendilerinden olduğu müddetçe tek adam rejimiyle sorunları da yoktur aslında. Diğer taraftan, kendilerinin onayından geçmemiş her iyiyi yıkmaya, her gelişmeyi boğmaya yeminlidirler. Kısacası, demokrasi, temel insan hakları, farklılıklara saygı ve özgürlükler açısından ilkesel bir duruşları yoktur.

Dahası, insanların hak ve adalet taleplerini küçümserler. Onlara göre, demokrasi ve özgürlükler bu halk için fazladır. Bir çobanın oyu ile kendilerinin oyu bir olamaz. Bilinçaltılarında inşa ettikleri kast sisteminde, kendileri haricindekileri köle ve onlara hizmet etmek[5] için dünyaya gelmiş varlıklar olarak görürler. Dolayısıyla bunların hak talep etmeye zaten hakları yoktur. Eşitlik iddiası da bir fanteziden ibarettir. Bir hastanede başörtülü bir temizlikçi olabilirsin ama doktor asla. Seninle aynı mekanda bulunması onun için bir tenezzül, senin için bir lütuftur zaten. İnançlı bir insan olarak bir mahkemede hakim olamazsın çünkü inançların kararını etkileyecektir. Ama "üstünler" in adil davranacağından şüphe edilemez. Eşit vatandaşlık hakkından söz edemezsin, çünkü onlar vatandaş, sen ise halksındır. ("Halk plajlara hücum etti, vatandaş denize giremedi.")[6] ifadesi bu bilinçaltının dışı

vurumudur.) Dindar biriysen, annen, eşin veya kız kardeşin başörtülüysen ya da Kürtsen er/erbaş olup "şehit"[7] olma hakkın vardır ama subay olamazsın. Her kurum sana açık değildir. Yine de bir yolunu bulup "exclusive" bir kuruma girebilmişsen mutlaka oraya "sızmış"sındır. Özetle, "üstünler" in eşitlik mefhumundan anladığı kendi kastları içindeki eşitliktir. Biz ayaktakımı da zaten kendi kastımız içinde eşit değil miyiz? Ne lütuf!

Nietzsche'nin yaklaşımı bir yandan güçlülerin ve "üstünler" in kölelere ve acizlere bakışını ortaya koyarken, diğer yandan onlara yönelik icraatlarını meşrulaştırmak için kullandıkları argümanları anlamada bize yol gösterir. Peki "üstünler" gücü kaybettiklerinde nasıl tepki verirler? Wendy Brown, Nietzsche'nin kölelere ve ayaktakına atfettiği hınç (ressentiment) kavramından hareketle, Amerika'da beyaz, orta sınıf, muhafazakar Trump seçmeninin öfkesi üzerine yaptığı analize şu soruyla başlar: "Hınç, zayıflıktan değil, yetkilerini kaybetmekten ve tahttan indirilmekten kaynaklanıyorsa ne olur?" Brown, tahtından indirilenlerin kin ve öfkelerinin rafine ahlaki değerlere dönüşmeyeceği ve ancak kin ve öfke olarak kalacağını ifade eder[8]. Ona göre bu, Nietzsche'nin Yahudi-Hıristiyan uygarlığının inşasında "köle ahlakı" olarak tanımladığı disipline, yaratıcılığa ve nihayetinde entelektüel ustalığa dönüş olmaksızın ortaya konan ham hınçtır. Bu hınç sadece intikam üretir ve bir gelecek sunmaz. Devamında Brown, eğer Nietzsche haklıysa der, eski ayrıcalıklarını kaybedenler gelenekten başka bir şeye dayanmayan üstünlüklerini

teyit etmek için eşitliği ve hatta liyakati suçlayacaklardır. Böylece geçmişteki üstünlüklerine ve ayrıcalıklarına atıfta bulunarak üç yüzyıllık modern demokrasi deneyimini görmezden geleceklerdir.

Brown'ın Amerika'daki ekonomik ve kültürel açıdan eski üstün konumlarını kaybeden muhafazakar kesim için yaptığı analizler, Türkiye'deki "üstünler" in öfkelerini anlama hususunda bizlere önemli ipuçları sunuyor. Ülkeyi kendi tapulu malı gibi gören "üstünler" in, eskiden sahip oldukları ayrıcalıkları kaybetmeye başlayınca öfkeden çılgına döndüklerini hep birlikte gördük. Kendilerinden olmayanların bürokraside, ticarete ve kamusal alanda görünürlük kazanmalarıyla öfkeleri arttı. Bu öfke herhangi bir değere dönüşmedi, tam aksine ayrıcalıklarını paylaşmak zorunda kaldıkları insanlara yönelik bir intikam duygusu olarak ortaya çıktı. Oysa Nietzsche'nin küçümsediği kölelerin eşitlik, adalet ve özgürlük talepleri vardı. Kendini üstün gören bu grup eşitlik ve liyakatten hep nefret ettiler. Rekabet edemedikleri insanları bir grup harami ile işbirliği yaparak kamu kurumlarından temizlediler ve şirketlerine çöktüler. Yine de öfkeleri dinmedi; iftiralara, işkencelere başvurdular. Dolayısıyla, bu güne kadar bu insanlardan, vicdanını yitirmemiş birkaç cılız ses hariç, Türkiye'deki insan hakları ihlallerine yönelik ciddi bir itirazın gelmemesi şaşırtıcı değil. Nitekim bir "beyaz Türk", gazeteci kimliğiyle Türkiye'de artık sistematik işkence kalmadığını iddia edebildi[9]. Dahası, Avrupa'da, Amerika'da ve dünyanın değişik yerlerinde devlet eliyle işlenen zulmün savunuculuğuna soyundular.

Wendy Brown'ın da söylediği gibi ortaya değer diye koyabildikleri tek şey geçmiş ayrıcalıkları, imtiyazları ve aile bağlarıydı. Ne güzel, nesillerdir istedikleri gibi hüküm sürüyorlardı; nüfuz onlarındı, bürokrasi onlarındı, ticarete onların hükmü geçerdi, üniversiteler onlarındı, kamusal alanın sınırlarını onlar çizer, ne giyilir ne giyilmez onlar karar verirdi. Onlar devletin kurucusu, statükoyu ayakta tutan yegane güç ve devletin bekasını sağlayan iradeydiler.

Özetle, bu üstünlük duygularından, ötekine karşı tahammülsüzlüklerinden ve sahip oldukları imtiyazları kimseyle paylaşmak istemediklerinden dolayı hiçbir zaman demokrasiye, temel insan haklarına, adalete ve eşitliğe saygı duymadılar. Sivilleşme ile ilgili hep sorunları vardı. Bu yüzden bir yandan hedeflerinin muasır medeniyet seviyesine yükselmek olduğunu söylerken, diğer yandan Avrupa Birliği'ne girme düşüncesine hiç sıcak bakmadılar. Avrupa Birliği üyesi olunmasa da o yolda yapılacak reformlar sonucu sahip oldukları imtiyazları kaybedebilir ve makamlarını başkalarıyla paylaşmak zorunda kalabilirlerdi. Bu açıdan, hiçbir ciddi argümana dayanmayan "Yetmez Ama Evet"çilere yönelik dinmeyen öfkelerinin nedenlerinden birinin de bu olduğu söylenebilir. Geldiğimiz noktada ülkenin özgürlükler adına az da olsa kaydettiği mesafeyi tersine çevirmeyi başardılar. Bugün İslamcılar eliyle düşledikleri sistemi kurmuş bulunuyorlar.

Varlığımı sizi öfkeliendirdim. Geçtiyse öfkeniz helalleşelim!

Notlar

1. Nietzsche'den önce Friedrich Hegel (1770-1831), *Tinin Görüngübilimi* (The Phenomenology of Spirit) adlı eserinde Köle-Efendi diyalektiğine farklı bir açıdan temas etmiştir. Nietzsche'nin yaklaşımının Hegel'e bir cevap olup olmadığı bazı düşünürlerce ayrıca tartışılmıştır. Bu yazının konusu olmadığı için değinilmedi.

2. Türkçe tercümelemin bazılarında ve kimi makalelerde bu karşılaştırmada geçen "bad" kelimesine "fena", "evil" kelimesine ise "kötü" anlamı verildiği görülebilir. Bazılarında ise tam tersi. Ben "bad" yerine kötü, "evil" yerine fena kelimelerini kullandım. Nietzsche farklı dillerde yaptığı araştırmalar sonucu "iyi" kelimesinin "soylu", "asil", "yüce ruhlu" gibi kavramlarla bir şekilde ilişkili olduğunu tespit eder. Öte yandan ilk durumdaki "kötü" (bad) kavramı üzerine yaptığı Almanca etimolojik tartışmada "schlecht" (kötü) kelimesi ile "schlicht" (sıradan, basit, sade) kelimeleri arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Bir başka yerde Almanca iyi anlamına gelen "gut" kelimesinin "Got" (Tanrı) kelimesiyle olan ilişkisine gönderme yaparak "Tanrısal ya da Tanrı soyundan gelen adam" anlamına geldiğini ve Got halkının (soylularının) adıyla özdeşleştiğini ifade eder.

3. Nietzsche bazı ifadeleriyle Nazizm'e ilham kaynağı olmuştur. Burada geçen Yahudiler ile ilgili sözlerinin yanı sıra, "Üstinsan" (Übermensch) kavramı ve "sarışın canavar" tanımlaması gibi. Şöyle

der: "Bütün bu asil ırkların temelinde o yırtıcı hayvanın, av ve zafer arzusuyla kol gezen o görkemli *sarışın canavarın* yattığı açıktır." Ayrıca Ari ırk için "fatihler ve efendiler ırkı" ifadesini kullanır.

4. Burada "aristokratik değer denklemi" ifadesini kullanıyor ve yukarıda anlamı verilen kelimeleri bir eşitlik içerisinde sayıyor: "good = noble = powerful = beautiful = happy = blessed".

5. Örneğin bkz: <https://twitter.com/28elebi1/status/1454062442401632269?s=03>

6. "Halk plajlara hücum etti, vatandaş denize giremedi." Cumhuriyet. <https://galeri.uludagsozluk.com/r/halk-hastanelere-ak%C4%B1n-etti-vatanda%C5%9F-isyanda-2084104/>

7. Laik devletin dini bir kavram olan "şehitlik" kavramını tekeline alması, seküler "üstünler" in şehadeti sömürmeleri ve kendilerine makamları ayırırken diğerlerine şehitliği vermeleri ayrıca tartışılabilir. Şimdi de AKP seçkinleri bu sömürüyü devam ettiriyor.

8. Trump'ın son seçim kampanyası ve kendisinin ve taraftarlarının seçimi kaybettiklerinde takındıkları tavır ve verdikleri tepkiler bize bu konuda yeterince malzeme veriyor.

9. Bkz: <https://serbestgorus.com/2021/10/aydintas-bas-sistemantik-iskence-kalmadi-sozunden-geri-adim-atti-incinenlerden-ozur-diledi/>

KAYNAKÇA

Brown, W. (2019). *In the Ruins of Neoliberalism*. Columbia University Press.

Nietzsche, F. (2006). *On the Genealogy of Morality*. Cambridge University Press

Nietzsche, F. (2011). *Ahlakın Soykütüğü - Bir Polemik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.